

ЛЮДИНА В ПРОПОВІДЯХ ЛАЗАРЯ БАРАНОВИЧА

Гуманітарії почали активно вивчати світоглядні орієнтири архієпископа Чернігівського і Новгород-Сіверського Лазаря Барановича в 90-рр. ХХ століття. Одна з перших спроб була досить оригінальною. 2001 року вийшла монографія В. Шевченка «Філософська зоря Лазаря Барановича» [17]. У ній тексти владики автор прочитує з точки зору джерел, образу світу, вчення про людину, проблем суспільства та держави. Філософські основи поглядів православного владики В. Шевченко вбачає в патристиці, еллінській і католицькій філософії та (досить несподівано) міфології Полісся. Дослідник розглядає проповіді й листування архієпископа з точки зору язичницьких кодів, приземлюючи або надаючи їм невластивого змісту. Автор праці бачив філософію там, де є перш за все теологія, і підходив до сакральних тем з упередженнями світської людини.

Останнім часом з'явилися дослідження етичних проблем у творах Лазаря Барановича. Л. Ловга розглядає проповідь XVII століття як джерело для вивчення морально-етичних цінностей людини Бароко, «світогляду мирян, їх ціннісних імперативів, міри релігійності, злободенних клопотів і прагнень» [4]. Н. Горська вивчає казання Барановича, реконструюючи з них етичний ідеал для людини того часу [3], Е. Лимар студіює в них етико-виховний зміст вчення про людину [11], Л. Чорна – антропологію [15].

Метою нашої роботи є вивчення загальних параметрів образу людини у проповідях Лазаря Барановича. При цьому ми ставимо такі дослідницькі завдання: з'ясувати погляди Лазаря Барановича на походження людини, поняття гріха та покаєння, проблему смерті, поведінкові ідеали.

У своїх проповідях Лазар Баранович вимальовує абстрактну людину, образ віртуального християнина, такого, яким його хотіла бачити церква. Цей образ дописується автором від казання до казання і складає авторські антропологічні погляди.

Зазвичай вчення про людину письменники починають викладати з коментаря до оповідання Книги Буття про створення людини. Перший розділ першої книги Старого Завіту зацікавив і чернігівського владику. Він поділяє думку, що людину «...» [9, арк. 77 зв].

Ключовим моментом історії людства стала подія гріхопадіння. Історія первородного гріха викладена в Книзі Буття. Місце дії- Райський сад. Оповідання включає чотири головні актанти- Бога, Адама, Єву та Змія. Зав'язкою в оповіданні є Божа заборона для Адама споживати плоди з дерева пізнання добра і зла (Бт. 2: 17). Далі Бог продовжує творити – і з'являється польова звірина, небесне птаство і нарешті – жінка. У третій главі суб'єктом дії стає Змій, який переконує Єву з'їсти плід із забороненого дерева. Перша жінка зробила це, а за нею- й Адам (кульмінація). Далі – розв'язка: дія знов повертається до Бога, який спочатку спілкується з першими людьми, а потім карає всіх учасників гріхопадіння. Адама – прокляттям землі, яка родитиме «тернину й осот» (Бт. 3: 18), та тяжкою працею. Єву – скорботами та болями

вагітності, муками народження дітей та залежністю від чоловіка (Бт. 3: 16). Змія – прокляттям, їжею-порохом і пророцтвом про перемогу потомства Жінки над ним (Бт. 3: 14-15).

Східне й західне богослов'я мали протилежні точки зору на проблему первородного гріха. Климент Олександрійський вважав, що зіпсованість людини є наслідком її особистих гріховних вчинків. Цю концепцію розвивали Мефодій Олімпійський, Кирило Єрусалимський, антиохійці, патріарх Фотій. Вони наполягали на тому, що моральна зіпсованість передається нащадкам не через природу, а шляхом наслідування [8, с. 6].

Західна традиція розуміння гріхопадіння людства представлена вченням Августина, який стверджував, що «первородний гріх – це не тільки вада, хиба, але й провина, яка переходить на людський рід» [8, с. 7]. Католицька церква документально повернулася до цієї проблеми на Тридентському соборі. На його V сесії (1546) був прийнятий «Декрет про первородний гріх», у якому стверджується, що переступ Адама нашкодів усім. Пізніше це твердження набуло різних інтерпретацій. Польський проповідник XVII століття Томаш Млодзяновський на питання, чому Адам згрішив, відповідає: «Згрішив, бо хотів, хотів, бо мав волю, і <...> довіряв своєму розуму» [17, с. 266]. А в іншому місці продовжує: «З його нещастя, як із нездорового кореня, вирости всі наші нещастя» [17, с. 480]. Провина Адама, за Шимоном Старовольським, – у бунті проти Бога й недотриманні заповідей [18, с. 588].

Саме з польським проповідницьким дискурсом співвідносне розуміння наслідків гріха Адама в українській проповіді XVII століття. Українське богослов'я кінця XVI – початку XVII століття постійно оперує поняттям «первородного гріха», пов'язуючи старозавітну історію й сучасний стан людини. У книзі «Зерцало Богословії» Кирила Ставровецького сутність райського переступу зводиться до непідкорення Божій волі [7, арк. 160]. Інокентій Гізель розглядає первородний гріх як один з різновидів переступу і визначає його як «...» [5, с. 25]. На підтвердження своїх слів автор наводить цитату з 50 псалма: «...» [5, с. 25]. А потім Гізель аргументує своє твердження словами з Послання апостола Павла до римлян: «...» [5, с. 25].

Вчення про первородний гріх викладене у Лазаря Барановича в своєрідний спосіб у казанні на Воздвиження Чесного Хреста. Оповідання про гріхопадіння з Книги Буття значно скорочене цим автором. Проповідник локалізує місце перебування спокусника «...» [10, арк. 23 зв]. Він називає головних дійових осіб. Це – Адам та «...» [10, арк. 23 зв]. Усі перипетії гріхопадіння проповідник зводить до представлення в алегоричний спосіб: змії кусає Адама. Це стає причиною смерті не тільки першої людини, «...», – пише Баранович [10, арк. 23 зв].

Мотив смерті від першого переступу був присутній ще в Книзі Буття: «І наказав Господь Бог Адамові, кажучи: "Із кожного дерева в Раю ти можеш їсти, але з дерева знання добра і зла – не їж від нього, бо в день їди твоєї від нього ти напевно помреш"» (Бт. 2: 16–17). Дослідник О. Лопухін пояснює

словосполучення «напевно помреш» з біблійного контексту як засіб посилення головної думки висловлювання. Воно означає не миттєву смерть після переступу, а «повільний процес помирання» [12, с. 35], що розуміється як позбавлення безсмертя. Смерть, що прийшла внаслідок гріхопадіння, «поступово підточувала <...> сили людини, оприявнюючись у скорботі духу й хворобі тіла» [12, с. 35]. До того ж це була вказівка й на духовну смерть людини, оскільки «актом свого падіння людина порушила свій перший завіт з Богом, розірвавши зв'язок з найбільшим джерелом життя й прирікши себе на духовну смерть» [12, с. 35].

У довільному переказі біблійного оповідання Лазар Баранович користується «мінус-прийомом»: свідомо ігнорується відома всім інформація. За першою книгою Біблії, зняряддя спокуси став заборонений плід, який покуштувала Єва, а вже потім – Адам. Перша пара людей представлена у проповіді чоловічою половиною, а зняряддя спокуси взагалі не назване. Прикметно, що проповідник наслідує біблійний спосіб використовувати синекдоху (однину замість множини). У Святому Письмі, за отцем Олександром Менем, Адам розуміється не стільки як окрема особистість, скільки як уособлення всього людства [14, с. 148]. Такий інтерпретаційний прийом застосовувався апостолом Павлом, Філоном Олександрійським, а пізніше – у філософії В. Соловйова, С. Булгакова. Він вживається у богослужбових текстах. Щоправда, в іншому контексті проповідник словами царя Давида згадує й першу жінку як співучасницю гріха: «...» [10, арк. 103].

Оповідання є надзвичайно показовим у плані розуміння проповідником біблійної антропології. За Книгою Буття, людина протиставляє себе Богові, порушуючи його заборону. Ця мотивація вчинку Адама «забувається» у тексті Лазаря Барановича. Внутрішній зміст переступу пояснюється у Бутті через бажання бути «як Бог, що знає добро і зло» (Бт. 3: 5). Проповідник по-своєму розставляє акценти: оскільки змії кусає Адама, то відповідальність за дію лежить не тільки на першій людині, але й на спокуснику. Далі чернігівський архієпископ іде за вченням апостола Павла про перший гріх. Про це говорять атрибутовані цитати в тексті. Першопричиною духовних провин апостол Павло вважав гріховну природу людини, основа якої – сила, ворожа Богові. Гріх увійшов у життя через непослух Адама. За Павлом, смерть пов'язується з гріховним життям, неможливістю творити добро. Апостол поєднує перший гріх і смерть людини як причину й наслідок: «Тому-то як через одного чоловіка увійшов до світу гріх, а гріхом смерть, так прийшла й смерть до всіх людей через те, що всі згрішили» (Рим. 5: 12). Проповідник цитує: «...» [10, арк. 23 зв]. У казанні на Непорочне зачаття він розгортає апостольську цитату своїм поясненням: «...» [10, арк. 102].

В іншому контексті (проповіді «...») оповідання про перший гріх подане через алегоричну нарацію. Мовою опису при цьому виступила притча про доброго пастиря з Євангелія від Іоана. Співвідношення «Христос – люди» представлене через зв'язку «Пастир – вівці», у якій ціле подане через частину,

тобто Адама. Тут проповідник не забуває згадати й про мотив Божої заборони: «...» [9, арк. 443]. У цій же проповіді Єва названа причиною страждань Христа.

Таким чином, кожна людина позначена печаттю первородного гріха. Для українських богословів з цього загального правила був один виняток – Пресвята Богородиця. Часто проповідники акцентують на тому, що Богородиця зачата без гріха [6, арк. 172 зв]. Це особливе шанування Діви Марії виникло на Заході у кінці XIII століття, але як догмат було прийняте 8 грудня 1854 р. папою Пієм IX «з метою прославити Пресвяту Діву як співучасницю нашого відкуплення» [13, с. 246]. Цим, на переконання В. Лоського, римська церква ставить Богородицю поза потомством Адамовим і звільняє її від первородної провини, оскільки вона «приєдналась до стану першої людини перед гріхопадінням» [13, с. 246]. На думку М. Корзо, таким винятком із загального правила українські проповідники визнавали реальність гріховної зіпсованості людства, що передавалася від покоління до покоління [8, с. 22].

Свої думки з цього приводу українські автори, як правило, викладали на свято Зачаття Пресвятої Богородиці, що в церковному календарі відзначалося 9 грудня. Свято було шановане, оскільки, наприклад, Антоній Радивилівський подає в «Огородку» чотири проповіді на цей день. Безгрішне зачаття, за Барановичем, – особлива благодать для Божої Матері. Він наголошує на цьому виключенні: «...» [10, арк. 102 зв]. Образ Діви Марії при цьому поданий через символи, які, на думку автора, допомагають читачу зрозуміти суть ідеї: «...» [10, арк. 102]. Проповідник подає парну антитезу: «...» [10, арк. 102]. Антоній Радивилівський для розгортання теми Непорочного зачаття збирає аргументи з авторитетних джерел – праць Іринія Ліонського, святого Григорія Двоєслова, псевдо-Діонісія Ареопагіта та інших. Він називає Діву Марію, слідом за Іринеем, причиною спасіння [1, с. 719], а для зображення її особливого статусу вдається до розлогого порівняння: «...» [1, с. 724].

Завдання проповідника не просто констатувати факт гріховності людської природи, але й показати шляхи її подолання. З боку церкви вся система доведення будується від точки гріхопадіння людства.

За вченням церкви, Божий Син прийняв хресну смерть, щоб позбавити людство первородного гріха. Богослови мали різні думки з приводу цієї події. Святий Ансельм Кентерберійський зосереджувався на страстях Христових як ключовому моменті процесу відкуплення людства [13, с. 247]. Святий Афанасій Олександрійський розумів смерть Христа як відкупительну жертву за всіх людей, що позбавила їх первородного гріха, Його зробила переможцем смерті, а подію – прообразом майбутнього загального Воскресіння. «...» [10, арк. 23 зв], – говорить Лазар Баранович. Він уміло збирає контексти, вибудовуючи на їх основі антитези: «смерть – життя», «дерево пізнання – дерево життя», «Христос – Адам». Завдання людини – не бути заручником диявола, досягти самій вічного життя, повернутися до втраченого раю. Шляхи можливого відновлення пропонує церква в усі часи. Лазар Баранович як її представник також працює в цьому плані. Він намагається переконати людину повернутися

до стану перед гріхопадінням. Саме на це спрямований його перевазійний проповідницький дискурс. Неодноразово він порушує це питання у своїх казаннях.

Як епіграф до «...» використовуються слова євангеліста Іоана: «...» [10, арк. 21], які в первісному контексті стосуються Вознесіння Господнього. У проповіді сюжет знайдення хреста й основні персонажі, пов'язані з цією подією, не стали головним предметом зображення. Казання має христоцентричний зміст і, відповідно, головний її герой – Ісус. Відтак рефлексія у тексті пов'язана з поняттям людського гріха та його відкупленням хресною смертю Спасителя. Формально проповідь побудована «від засобу» – хреста, який на початку виконує подвійну функцію – і як місце смерті Христа, і як засіб спасіння людства. Це є причиною і суму, й радості. Власне, чому і хто має радіти, проповідник розкриває у казанні.

Цільність та зв'язність тексту забезпечує топос духовної боротьби. При цьому хрест – це й її засіб, і її знамено. Ті, хто наважується на цю боротьбу, – воїни Христові – мають не щадити себе. Взірцем для наслідування для них є Христос. Знамено боротьби (хрест) проповідник тлумачить як герб. Відповідно, він розкриває значення його складників: «...» [10, арк. 23].

Значення хреста проповідник розкриває на біблійному матеріалі. Починає він від райського дерева, що стало однією з причин гріха. На противагу цьому, хресне дерево стало місцем його відкуплення. Семантика спасіння передається проповідником через зв'язку «хрест – Христос». Той самий зміст демонструється рівноцінними способами. Лазар Баранович підбирає й нагромаджує синонімічні передтексти, смисл яких тлумачиться через алегоричне розуміння уривків Святого Письма. При цьому хрест уподібнюється до мисленого ковчега, гілки оливи, райдуги на небі, небесної драбини, жезлів Якова та Мойсея, змія в пустелі, меча Давида. А Ісус називається актантом при цьому засобі з відповідного контексту – Мисленним Ноем, Мисленним Ісааком, Мисленним Мойсеєм та інше. В усіх випадках підкреслюється й наголошується на засобі спасіння.

Одним із дієвих способів подолання гріха називає Лазар Баранович хрещення: «...» [10, арк. 103]. Подія хрещення Ісуса в Йордані тлумачиться як така, що очищує людство від гріха. Власне розп'яття Христове та Його хрещення називаються тут як рівнозначні, ізофункціональні: «...» [10, 103 зв].

Лазар Баранович дотримувався думки, що кожна людина позначена печаттю первородного гріха, який походить з Адамового переступу. Він змивається хресною смертю Христа, а в еклезіологічному плані – таїнством хрещення. Казнодія пропонує церковні засоби спасіння – таїнства, молитву й віру в Христа.

Найкращим часом для спокутування гріхів, на думку архієпископа, був піст, а засобами – таїнства сповіді та причастя. До цієї проблеми він звертається у казанні на сиропусну неділю. Лейтмотив проповіді – прощення гріхів. Для розкриття теми автор збирає контексти з подібним значенням. Проповідник,

закликаючи всіх прощати всіх прощати гріхи ближньому, викладає сильні аргументи як прецедентні історії. Таку функцію виконує у нього притча про боржника, причому зі злим боржником співвідноситься кожен читач/слухач.

Позбутися гріхів – означає, за Барановичем, керуватися настановою молитви Господньої: «І прости нам провини наші, як і ми прощаємо винуватцям нашим» (Мт. 6: 12). Тема прощення гріхів розкривається відповідно до риторичної схеми. Проповідник відповідає на різні питання євангельськими епізодами у функції прикладів. Наприклад, скільки разів має прощати людина? – «...» [9, арк. 374]. Мир з ближнім називається засновком до того, щоб вівтарна жертва була прийнята Богом. Цікаво, що головна лінія концептуальної залежності у вибудовуванні переконань іде від Бога до священника, а звідти – до мирянина. Парадоксально, але причина Божої любові не в Його милосерді, а в самій людині, у її ставленні до інших, почуттях всепрощення й любові до них. Цю думку автор обстоює цитатами з апостольських послань. «...» [9, арк. 374 зв], – повторює проповідник за апостолом Петром. «...», – цитує він апостола Павла. «...» [9, арк. 374 зв], – додає автор від себе.

Казнодія радить пастві витіснити зло добром: любити ворогів, благословляти тих, хто клене, молитися за тих, хто робить зле й виганяє ближнього. Проповідник настановляє викривати зло для того, щоб інші мали страх його не робити. Новозавітним прикладом у цьому йому послужила історія Ананії та Сапфіри (Діяння 5: 1-11).

О. Волков вказує, що «етика публічної аргументації пов'язана з нормами, котрі приймаються однаковою мірою ритором і аудиторією, і з точки зору яких оцінюються як публічні висловлювання, так і учасники спілкування» [Волков 2003, с. 30]. Норма у проповіді формується етичними приписами обидвох завітів. Лазар Баранович рекомендує аудиторії певний спосіб дії – наслідувати священника.

Епіграф до проповіді на похорон священника задає головну думку: «...» [10, арк. 315]. Спочатку проповідник нагадує реципієнтам про марнотність і кінець життя відомими топосами, називаючи його комедією, виставою, торжищем, полюванням, війною та вітром.

У тексті вибудовується типовий образ пастиря, який є носієм новозавітного етичного ідеалу, а відтак і зразком для наслідування в чистоті й непорочності, послузі, терпінні, тверезості, нехтуванні матеріальними цінностями. Корпус текстів, на які посилається автор, представлений чотирма євангеліями та посланнями святих апостолів.

Баранович наголошує, що померлий священник вірою і справами досягнув Царства Небесного. До категорії «справ» казнодія відносить суспільну діяльність, яка пов'язується з тривалістю життя: «...» [10, арк. 316]

Для українських проповідників не підлягало сумніву, що смерть увійшла в життя людини після гріхопадіння. Переступ перших людей став її причиною. Відповідно, усунення причини приведе до вічного життя. Лазар Баранович

присвячує цій темі окреме казання – «...». Це – філософсько-теологічний роздум на тему марнотності життя. Проповідник закликає пам'ятати про смерть. При цьому все довкілля має нагадувати про неї: земля – про матеріал, з якого людина створена, та про місце її останнього притулку. Дерева – про домовину. Розділення цілого (світ) на частини покликане було показати дочасність життя. Казнодія слідує за вченням Ісуса, сина Сирахового, щодо минулості цього світу, яку в тексті символізують образи води, пари, вітру, птахів, трави, сіна, ями, домовини.

Католицькі автори XVII століття вважали своїм обов'язком примусити віруючих боятися смерті і, відповідно, пам'ятати про неї завжди. Такими закликами рясніють проповіді Томаша Млодзяновського [8, с. 54].

Песимістичний настрій у проповіді Лазаря Барановича створюється цитатами з апостола Якова («...» [10, арк. 320]) та Псалтиря («...» [10, арк. 320]). Задуматися над життям примушували й влучні порівняння: проповідник зіставляє плін життя з пісочним годинником – тіло-пісок повертається в землю, а дух – до Бога [10, арк. 321 зв]. У казанні постає антропоморфний образ смерті, дуже схожий на фольклорний. Вона косить траву днів людини, тримає лопату, копаючи яму для домовини.

Головна тема розкривається за допомогою ампліфікації мотивів темряви й згасання життя. Це – відсутність світла від небесних світил, колосся, що гине під серпом, зрубане дерево, зміна пір року від весни до зими. Проповідник переконаний, що «...» [10, арк. 320 зв]. І про його успішність треба дбати за земного буття: роздавати таланти, не збирати скарбів на землі. Причиною вічного життя називається Христос: «...» [10, арк. 321].

Засновок до хорошої смерті – «...» [10, арк. 321 зв]. Баранович натуралізує й зображує непривабливим мертве тіло: «...» [10, арк. 321 зв]. Такий прийом був характерний для католицьких проповідників XVII століття.

Казнодія застановляється на моменті переходу з цього на той світ і просить допомоги у Святого Духа: «...» [10, арк. 321 зв]. Польські проповідники були переконані, що спасіння людини залежить від доброї смерті [8, с. 52], а в момент переходу з цього на той світ відбувається боротьба за душу людини між добрими та злими силами.

Помітно, що вчення про смерть у проповідях чернігівського архієпископа обумовлене західною схоластичною традицією, хоча головні її моменти більше окреслені, аніж розроблені.

До теми смерті автор звертається ще й у казаннях, присвячених євангельським дивам про воскресіння людей Ісусом. У проповіді на Воскресіння сина вдови з Наїну євангельський сюжет алегорично витлумачується і переводиться у роздум на тему переступів. При цьому померлий символізує смерть, а ті, що його несуть, – гріхи. Поняття гріха тут вживається у широкому сенсі. Його визначення дав Інокентій Гізель у трактаті «Мир с Богом чоловіку» (1669). За печерським архімандритом, це – порушення заповідей. Лазар Баранович, розгортаючи вчення апостола Павла про

первородний гріх як причину смерті, уточнює, що «...» [9, арк. 248 зв]. Він передусім називає три гріхи, що спричинюють смерть душі:

- 1) «...» [9, арк. 246].
- 2) «...» [9, арк. 246].
- 3) «...» [9, арк. 246 зв].

Звільнити від цих гріхів може тільки Христос, проганяючи злі думки, спокуси, наштовхуючи на добрі та заборонивши злі справи та звички, інспіруючи покаяння.

Градаційно кожен попередній гріх Лазар Баранович називає причиною наступного, вважаючи злу думку імпульсом до поганої справи, а злу справу – засновком до поганої звички. В алегоричний спосіб проповідник називає причини, які ведуть до смерті: похіть, совість, що не боїться Бога, пожадання, неутримання себе від зла, дружба з поганими людьми, надія нерозкаяного грішника на Бога, безпокаянне сподівання на велику Божу милість [10, арк. 247 зв]. З інших причин називаються – ласолобство та сріблолобство, ослаблення любові до ближнього, лінивство й заздрість, гордия, перелюбство, лють. Натомість Ісус тільки своїм дотиком приносить покаяння й благодать. Свою компетенцію викорінювати гріхи Ісус передав Церкві. Воскресіння назване наслідком слізного розкаяння та шкодування людини про скоєний гріх.

Отже, віртуальний читач/слухач є моделлю ідеальної людини з точки зору етики Бароко. Він є носієм християнської картини світу, обтяжений гріхами, які може спокутувати, наслідуючи Христа, святих, засвоюючи євангельські сценарії поведінки та беручи активну участь у житті Церкви, зокрема – в церковних таїнствах. Слухач перебуває в позиції того, кого настановляють, і є слухняним виконавцем директив проповідника. Водночас від нього вимагається не тільки пасивне розуміння, а й співтворіння та відповідь – згода, виконання, співчуття, ненависть, любов, прощення та ін.

Література

1. Антоній Радивилівський. Огородок Марій Богородици / Антоній Радивилівський. – К.: Друк. Києво-Печерської лаври, 1676. – XXVIII+1128 с.
2. Волков А. Основы риторики: [учебное пособие для вузов] / А.А. Волков. – М.: Академический Проект, 2003. – 304 с. – (Gaudeamus).
3. Горська Н. Образ Ісуса Христа у проповідях Лазаря Барановича / Н.Д. Горська // Образ Христа в українській культурі: збірник наукових праць. – К.: Вид. дім «КМ Академія», 2003. – С.93-102.

4. Довга Л. До питання про напрями і перспективи дослідження українських недільних проповідей XVII століття / Леся Довга // Діалог культур II. – К.: Книга пам'яті України., 1999. – С.121-130.
5. Інокентій Гізель. Мир с Богом человеку / Інокентій Гізель. – К.: Друк. Києво-Печерської Лаври, 1669. – XXX+674 с.
6. Іоаникій Галятовський. Ключ розуміння / Іоаникій Галятовський.. – К.: Друк. Києво-Печерської Лаври, 1659. – I+252+1 арк.
7. Кирило Транквіліон Ставровецький. Зерцало богослов'ї / Кирило Транквіліон Ставровецький. – Почаїв, 1790. – 12+355 с.
8. Корзо М. Образ человека в проповеди XVII века / Маргарита Корзо / Ин-т философии РАН. – М.: ИФРАН, 1999. – 186 с.
9. Лазар Баранович. Меч духовный / Лазар Баранович. – К.: Друк. Києво-Печерської лаври, 1666. – XXVIII+764+3 арк.
10. Лазар Баранович. Слово на святую и нераздельную Троицу ко спасению душ христианских выданое / Лазар Баранович. – Новгород-Сіверський, 1675. – 9 арк.
11. Лазар Баранович. Трубы словес проповідних / Лазар Баранович. – К.: Друк. Києво-Печерської лаври, 1674. – 10+403+4 арк.
12. Лимар Е. Етико-виховний зміст вчення про нову людину Лазаря Барановича / Ельвіра Лимар // Три століття гуманітарної та педагогічної освіти в Чернігові: від колегіуму до університету: збірник матеріалів ювілейної наукової конференції, присвяченої 300-річчю Чернігівського колегіуму і 85-річчю Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. – Чернігів : Сіверянська думка, 2001. – С. 29-33.
13. Лопухин А. Толковая Библия. Ветхий Завет. Книга Бытие [Електронний ресурс] / А. Лопухин. – СПб.: Странник, 1904. – 471 с. Режим доступу: http://pstgu.ru/download/1240503268.lop_bvtie.pdf

14. Лосский В. Догмат о непорочном зачатии [Электронный ресурс] / В. Лосский // Вестник Русского Западно-европейского Патриаршего экзархата. – 1954. – № 20. – С. 246-251. – Режим доступа: http://royallib.ru/book/losskiy_vladimir/dogmat_o_neporochnom_zachatii.html
15. Мень Александр, прот. Истории религии: В поисках пути, истины и жизни : в 7-ми томах / Протоиерей Александр Мень. – М.: Слово, 1991– Т.1: Истоки религии. – 1991. – 287с.
16. Чорна Л. Проблема терпіння в антропології Л. Барановича / Л. Лорна // Філософсько-антропологічні читання-97. – К.: Стилос, 2000. – С. 197-203.
17. Шевченко В. Філософська зоря Лазаря Барановича / В.І. Шевченко. – К.: Український центр духовної культури, 2001. – 232 с. – (Духовні скарби України).
18. Młodzianowski Tomasz. Kazania i Homilie па Niedziele Doroczne, takze swifta uroczyste, dla wielkiej chwaly Boga / Tomasz Młodzianowski. – Poznan, 1681. – Т.I-IV. – 531 s.
19. Starowolski Szymon. Arka testamentu, zamykajaca w sobie kazania niedzielne catego roku / Szymon Starowolski. – Krakow, 1648. – 934 s.

Анотація

О.Ю. Матушек. Людина в проповідях Лазаря Барановича

Автор приходить до висновку, що віртуальний читач є моделлю ідеальної людини з точки зору етики Бароко. Проповідницькі тексти формують її за допомогою риторичних засобів таїнствах. Слухач перебуває в позиції того, кого пов'язаний з жанровими очікуваннями проповіді як тексту епідектиного й дорадчого водночас. Він є носієм християнської картини світу, обтяжений гріхами, які може спокутувати, наслідуючи Христа, святих, священників, засвоюючи євангельські сценарії поведінки та беручи активну участь у житті Церкви, зокрема – в церковних таїнствах. Слухач перебуває в позиції того, кого настановляють, і є слухняним виконавцем директив проповідника. Водночас від нього вимагається не тільки пасивне розуміння, а й співтворіння та відповідь – згода, виконання, співчуття, ненависть, любов, прощення та ін.

Ключові слова: віртуальний читач, епідейктичне й дорадче красномовство, засоби персвазії.

Аннотация

Е.Ю. Матушек. Человек в проповедях Лазаря Барановича

Автор приходит к выводу, что виртуальный читатель проповедей является моделью идеального человека с точки зрения этики Барокко. Проповеди формируют его с помощью риторических способов персвазии. Соответственно, имидж реципиента-христианина связан с жанровыми ожиданиями проповеди как текста эпидектического и совещательного. Человек является носителем христианской картины мира, отягощен грехами, которые может искупить, наследуя Христа, святых и священников, усваивая евангельские сценарии поведения и принимая активное участие в жизни Церкви, а именно – в церковных таинствах. Слушатель находится в роли того, кого поучают, он является послушным исполнителем директив проповедника. В то же время, от него требуется не только пассивное понимание, но «сотворение» и ответ – согласие, сочувствие, ненависть, любовь, прощение и др.

Ключевые слова: виртуальный читатель, эпидектическое и совещательное красноречие, способы персвазии.

Summary

O. Matushek. Human in the sermons of Lazar Baranovych

The author concludes that the virtual reader is a model of the ideal human from the Baroque ethics viewpoint. The preaching texts form his ethics with rhetoric persuasion techniques. Thus, the image of the Christian-recipient is connected to the genre expectations of the preaching as a text, which is simultaneously epideictic and deliberative. He is a carrier of the Christian picture of the world, burdened with the sins he can atone succeeding Christ, the saints, clergy, mastering the evangelical behavioral scripts and taking an active part in the life of the Church, in particular in sacraments. The listener is in the position of the instructed, he is an obedient executor of the preacher's directions. Not just passive understanding but their co-creation and reaction (i.e. consent, execution, sympathy, hatred, love, forgiveness, etc.) are required from the listener.

Keywords: virtual reader, epideictic and deliberative oratory, persuasion techniques.